

אמ"ך קוצני *Emex spinosa* עשבוני חד שנתי נפוץ (ינואר 2021)

ערגה אלוני

אמ"ך קוצני המשתייך למשפ' הארכובתיים, הוא צמח עשבוני נפוץ בצדי דרכים ומוכר לאלה הנוהגים להתהלך יחפים, בשל קוציו הקשיחים הננעצים בכף הרגל.

הצמח חד שנתי קרח הנובט בסתיו תחילת החורף. הוא מפתח מצוואר השורש מספר עלים זקופים המתפתחים על גבעולים עשבוניים. לעלים פטוטרת ארוכה וטרף רחב. בקרקעות כבדות רטובות הצמח מפתח מערכת גבעולים ענפה. באזורים יבשים מספר הגבעולים קטן יותר והעלים יותר קטנים. באדמה מתפתח שורש שיפודי עבה ארכו 5-10 ס"מ ממנו מסתעפים לצדדים שורשי משנה דקים.

מימין: אמ"ך קוצני בשולי מטע באמצע; הצמח ומערכת השורשים צילמה ערגה אלוני © משמאל: איור הצמח וחלקיו (המקור זוהרי 1966)

העלים הראשונים מתפתחים על ענפים ראשיים זקופים (5-50 ס"מ) או שרועים שיכולים להגיע לקוטר 10-30 ס"מ (Zohary 1966). הענפים קרחים חלקם הקרוב לבסיס מעובה וסוקולנטי לעיתים צבעם אדום. העלים פשוטים מסורגים על הגבעול. הפטוטרת ארוכה (10-15 ס"מ) ויציבה. הטרף באורך הפטוטרת. הוא דמוי ביצה בסיסו קטוע או לבוב או מסתיים באוזניות ראש הטרף מחודד (דנין 1983: פינברון-דותן, דנין 1991), שפת העלה חלקה. עלי הבסיס גדולים. על הגבעולים מתפתחים עלים ההולכים וקטנים.

הצמח חד ביתי, הפרחים שעל הגבעול מתפתחים במפרקים ומסודרים בתפרחת חיקיות באורך של כ-2 ס"מ. התפרחות מוגנות בצעירותן ע"י בסיס הפטוטרת הלופת חלק ניכר

מהגבעול. פרחי הזוויג הזכרי (כ-20 פרחים) יושבים בדורים עליונים. כל פרח נושא על עוקץ באורך 1.5 מ"מ, בעלי 3-6 אונות ירוקות ובמרכז 4-6 אבקנים. פרחי הזוויג הנקבי (2-5 פרחים) יושבים קרוב לבסיס ציר התפרחת גודלם 1.5-2 מ"מ. העטיף ירוק בן 6 אונות מאוחות. 3 אונות בעלות קוץ ירוק הפונה אחורנית. שלושת עלי העטיף הפנימיים חסרי קוץ. השחלה עילית בת 3 צלעות, בראשה 3 צלקות מנוצות, העטיף מתקשה עם ההבשלה. הפרי קוצני, קשיח בעלי חוד דק קשה דוקרני ביותר, בעל זרע אחד.

אמיר קוצני - מימין: שורש שיפודי וגבעול מאדים. באמצע: הגבעול ובסיס הפטוטרת. משמאל התפרחת: פרחים זכריים ופרח נקבי בבסיס. צילמה ערגה אלוני ©

בנוסף לפרחים הערוכים בתפרחת, מצויים פרחים בודדים סביב צוואר השורש ועל בסיס הגבעולים. פרחי הזוויג הנקבי לעיתים אדומים חסרי גבעול, בעלי אותו מבנה אך בולטים בגודלם ובצורתם, גדולים כמעט פי שלושה מהפרחים שבתפרחת (שמידע 2005). פרחי הזוויג הזכרי - פרח בודד (אורכו כ-1 מ"מ), בעל עוקץ ובראשו פרח בעל עטיף גבעול ו-4-6 אבקנים. האבקת הפרחים נעשית ע"י רוח. פורח מדצמבר עד מאי.

אמיר קוצני מימין: פרחים קרוב לקרקע- פרח זכרי נישא על עמוד לפניו פרח נקבי. באמצע שני פרחים נקביים צמודים. משמאל: פרח נקבי והצלקות בראשו. צילמה ערגה אלוני ©

לאחר ההפריה ויצירת הפרי השורש מתכווץ וגורר את הפירות בבסיס צוואר השורש אל הקרקע (זהרי 1987). זרעים של פירות אלה ינבטו בעתיד צמוד לצמח האם. הפירות שנוצרו בתפרחת החייקית גבוה יותר בצמח, יופצו ע"י בע"ח לסביבה (זואוכוריה), באמצעות הסתבכות הפירות הדוקרנים בפרוות בע"ח או נעיצתם ברגליהם. התופעה בה הצמח מייצר באותו צמח שני סוגי פירות קרויה הטרוקרפיה- ומטרתה פיזור הזרעים במרחב. יחידת התפוצה היא הפרי, הזרעים בפרי יכולים להיכנס לתרדמה ממושכת ולנבט לאחר זמן. כושר הנביטה שלהם נשמר זמן ארוך ונמדד בשנים. התכונות בהן ניחן הצמח: יכולת צמיחה מהיר, כושר ייצור זרעים בשפע ופיזורם במרחב, תרדמת זרעים ארוכה מבלי לאבד כושר נביטה. מעניקות לצמח יכולת פולשנית והוא מוכרז כמזיק במספר מדינות כמו: אוסטרליה, ארה"ב, יפן, ניו זילנד ומרוקו.

אמיר קוצני משמש את האדם למספר מטרות: במצרים הוא משמש תרופה עממית כנגד הפרעות בקיבה ולהקלה בכאבי בטן. מרתח מהעלים משמש נשים כחומר לשטיפת פנים לשיפור העור (גרנות 2014). הצמח נאסף ומנוצל גם כמספוא לבעלי חיים ואף למאכל אדם. שורשי צמח צעיר נאכלים טריים מבושלים או מטוגנים.

תפוצתו העולמית משתרעת באזורים עם אקלים ים-תיכוני. הוא נפוץ בארצות הים התיכון, בצפון דרום-אפריקה במרכז אמריקה ובאוסטרליה. בארץ מצוי ברוב האזורים: גדל באזורים ערבתיים בנגב ובמדבר-יהודה על קרקעות לס ובערוצי נחלים, מצוי באזור הים תיכוני בשדות, בתות, אשפות, וצדי דרכים.

ספרות:

גרנות י 2014 צמחי הנגב ברפואה האסלמית הקדומה וברפואה העממית הבדואית. הוצאת

אופיר.

דנין א 1983 החי והצומח של ארץ ישראל, תל אביב, משרד הביטחון, 1983, כרך 10. עמ. 45-44.

זהרי מ 1987 כל עולם הצמחים מהדורה 3. עם עובד.

פאהן א 1987 אנטומיה של הצמח. הוצאת הקיבוץ המאוחד. עמ' 563.

פינברון-דותן נ דנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א 2005 צמחי ישראל, המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.

Evenari M Kadouri A and Gutterman Y 1977 Eco- physiological investigations on the amphicarpy of *Emex spinosa* (L.) Campd. Flora: Morphologie, Geobotanik, Oekophysiologie, 166:p. 223-238.

Zohary M 1966 Flora Palaestina. The Israel Academy of Sciences and humanities Jerusalem. Vol 1 p. 67.

<https://www.cabi.org> Invasive Species Compendium

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2021 אמיר קוצני *Emex spinosa* עשבוני חד שנתי נפוץ (ינואר 2021).

פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 8.

<https://www.kalanit.org.il/emex-spinosa-01-2021>